

De laatste Eibergse berkelschipper

Gerrard Wolfs bijgenaamd de Jappe

Sinds er weer zompen op de Berkel varen, weet iedereen in Eibergen wel dat Gerrard Wolfs, bijgenaamd de Jappe, de laatste Eibergse berkelschipper was, maar daarmee houdt de kennis over hem veelal op. In Old Ni-js 54 en 55 had ik al wat over berkelschippers geschreven, maar over deze Gerrard Wolfs zelf wist ik eigenlijk niets, ondanks het feit dat hij heel ver weg familie van mijn moeder bleek te zijn. De Historische Kring Eibergen is inmiddels eigenaar van het oude huisje van de Jappe in de Holterhoek en dat was voor mij de aanleiding om wat meer over Gerrard Wolfs aan de weet te komen.

Hierbij kreeg ik hulp van Herman Schepers, die niet alleen veel weet, maar ook veel heeft bewaard. Zo beschikt hij over een serie brieven, die zijn opoe en zijn oom Jan hebben geschreven aan zijn vader Hendrik Schepers, toen deze in 1922 in militaire dienst was. Zij schreven daarin allerhande wetenswaardigheden over het dagelijks leven in de Holterhoek en daarmee hielden zij Hendrik bijna dagelijks op de hoogte van wat er zoal gebeurde. De familie Schepers woonde toen op De Beyer, op de kruising van de Hagensweg en de Zwilbroekseweg, dus dichtbij de Jappe.

Gerrard Wolfs met echtgenote Elisabeth Arfman en nichtje Stien Deurnink voor De Jappe aan de Zwilbroekseweg. Foto ca. 1915. Collectie Tiny Veldhoen-Wevers

Ook Borculoër Henk Waanders, drijvende kracht achter het vroegere dansorkest The Moodchers, leverde een bijdrage. Hij heeft allerhande verhalen van zijn vader Graads en ook eigen herinneringen opgeschreven.

Tevens raadpleegde ik diverse boeken, die in de loop der tijd zijn geschreven over de berkelschippers, aan de hand waarvan ik enigszins een beeld kreeg, wie de Jappe was en hoe hij de kost moet hebben verdiend. Dit verhaal is geen volledige levensbeschrijving van de Jappe, het licht slechts een tipje van de sluier op.

Wie was Gerrard Wolfs?

Gerrard Wolfs werd op 20 augustus 1857 in Eibergen geboren als zoon van Rinze Wolfs en Gerritjen Wormeester. Rinze en

Foto van de Grotestraat, begin 1900. In het midden links woonden rond 1857 Rinze Wolfs en Gerritjen Wormeester. Collectie J. Baake.

Gerritjen woonden toen in het “Achterom” van huisnummer A31 ofwel Grotestraat 36 (nu nieuwbouw gemeentehuis). Hier werd Gerrard geboren en vervolgens verhuisden ze naar het pand naast Gellekink (nu bakkerij Boenders) aan de Brink. Tussen 1871 en 1880 verhuisde de familie naar huisnummer B34a in de Holterhoek, het huisje dat naderhand De Jappe werd genoemd.

Niet alleen vader Rinze Wolfs was berkelschipper, maar ook de vader van Gerritjen, Stoffer Wormeester had dat beroep, zodat Gerrard Wolfs het varen niet alleen met de paplepel, maar ook met de moedermelk binnen kreeg. Gerrard had twee broers, Christoffer geboren op 7 november 1852, later ook berkelschipper en Gradus geboren 4 november 1855. Zijn zuster Trijntje werd geboren 15 augustus 1861.

Op 9 mei 1901 trouwde Gerrard Wolfs in Eibergen met Elisabeth Arfman. Zij was in 1871 in Groenlo geboren en bij haar huwelijk was ze dienstbode. Uit het Gelders Archief bleek, dat Gerrard in 1903 aangifte deed van de geboorte van een levenloos kind.

Petroleum, jenever en zilverzand

In verschillende boeken over de berkelschipperij kwam ik een en ander over Gerrard Wolfs aan de weet. In *Varen waar geen water is* las ik: “Gerrard Wolfs, bijgenaamd de Jappe, was een korte en dikke man, die een ruitje had in het achterschot van zijn vooronder en zijn plecht was beslagen met zink. Hij vervoerde omstreeks 1890 veel vaten petroleum, vaten jenever en ook zilverzand. En wat later, naast het zilverzand, ook wel eens turf uit het Haaksbergerveen. Het zilverzand kwam uit de omgeving van Vreden en werd door de huisvrouwen gebruikt om eenmaal per week over de vloeren van hun keukens te strooien.

Maar het werd niet alleen als vloerbedekking gebruikt, ook goud- en zilversmeden deden er hun voordeel mee.”

In het boek *Uit Berkelbronnen* las ik verder, dat het vervoer van vaten jenever door de berkelschippers wel degelijk belangrijk was. Of dit belang van zakelijke of van andere aard was, is mij niet duidelijk geworden. Auteur Ger Dijkstra geeft namelijk de volgende verklaring:

“De schippers waren er bijzonder handig in om met een soort rietje een deel van de hen toevertrouwde waar zelf op te drinken. Om te voorkomen, dat deze illegale consumptie werd ontdekt, werd van de bovenzijde druppelsgewijze water aan de vaatjes “Korn” toegevoegd. Als dat langzaam gebeurde vermengde het water zich met de Duitse jenever zonder dat het opviel.”

Ruige kerels met losse handjes

Voor buitenstaanders hadden de berkelschippers de reputatie van ruige kerels, die de handen nogal los hadden zitten, maar ook van vrolijke drinkebroers, die graag zingend door het leven gingen. Maar het romantische beeld dat de buitenwereld had over de berkelschippers kwam nauwelijks overeen met de werkelijkheid. Die was anders, het was een hard en onzeker bestaan op de nauwelijks bevaarbare Berkel. Vaak moest de schuit met menskracht worden getrokken, want alleen bij hoog water en een behoorlijke wind konden de zompen zeilen, de sterk meanderende Berkel leende zich daar niet voor.

Met de mulder van deze molen lagen de berkelschippers regelmatig overhoop. De moleenaar stuwde het water op, dit tot ergernis van de schippers die stroomafwaarts dan zonder vaarwater kwamen te zitten. De molen is omstreeks 1930 afgebroken nadat het Muldershuis door brand was verwoest. Collectie J. Baake.

In *De laatste berkelschipper in Borculo* schrijft H.W. Heuvel hierover, dat het stroomaf best ging, maar stroomop moesten de schippers het zeel om het middel binden en als een paard aan de lijn zeulen. Daarbij kwamen nog problemen met te weinig of te veel water, zandbanken waar men op vast kwam te zitten, problemen met de stuwen en de molenaars.

Sommige plaatsen waren moeilijk te bevaren, soms zeer gevaarlijk, zoals bij Oldenkotte, waar Jan Hendrik te Scheggert schipbreuk leed en met zomp en al verging. Ook het ongeluk met een vlot op de Berkel bij Rekken, heeft ons weer eens bewust gemaakt van het gevaar van varen op de Berkel.

De berkelschippers moesten inderdaad heel hard werken, hele lange dagen maken, daarnaast ook vaak nog een stuk grond bewerken. Altijd hadden ze wel een bijverdienste. Zo vertelde Borculoër Gerhardus (Graads) Waanders over de bijverdiensten van berkelschippers het volgende verhaal: “Niet allene met varen, moor ok veur het streupen van vis, wild of gevögelte waren ze te porren. Zoo veurzagen ze zich in eur onderhold tiedens de langdurege reizen van een lekker en goedkoop mäöltje vis of een mooi knientje of een haze. Zo geet ’t verhaal, dat de Jappe uut Eibarge in een plaatselek café an den kastelein een mooi wild knien leet zeen. Hee had het knien achter den reem van ziene wieje bokse laoten zakken. Gin jachtopziener of veldwachter dee de Jappe zol betrappen met een gestreupt knien. Ondertussen dronk e het ene borreltje nao’t andere, tutdat e met een mooi mundje vol foezel ’t café uut stapten. De kastelein, niejsgierig dat e was, kek stiekum achter ’t gedien hen en zag dat de Jappe in de götte stond te pissen. In de hand heeld e een knienenpeutje, terwiel um ’t water uut de bokspiepe leep.”

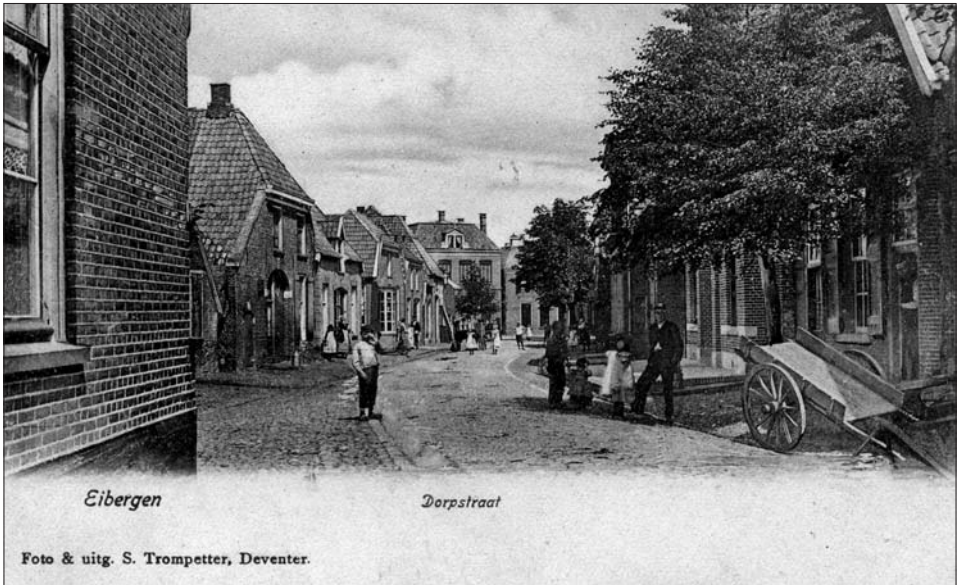
Nieuwe leven aan de wal

Naast het varen gaven drank en bijverdiensten een extra dimensie aan het leven van de berkelschipper. Maar heel veel kwam neer op de vrouw van de schipper, die er alleen voor stond, zodra haar man weer was vertrokken. En zo zal het ook bij de Jappe zijn geweest, zijn vrouw wist nooit wanneer hij weer terug zou komen. Soms tamelijk snel, dan had hij de wind in de rug, maar meestal zal het wel tegen zijn gevallen, vooral ook omdat er onderweg diverse café’s gepasseerd moesten worden.

In 1895 stopte Gerrard Wolfs met het varen en volgens *Uit Berkelbronnen*:

“vervoerde hij als laatste een partij dakpannen van Eibergen naar Borculo. Vooral de Borculose jeugd vond het jammer, dat de Jappe ermee stopte, omdat zij altijd mochten meevaren tot aan Haarlo, een buitenkansje waarvan veelvuldig gebruik werd gemaakt.”

En over het nieuwe leven aan de wal: “Na zijn gedwongen afscheid van de scheepvaart begon de Jappe bij zijn boerderijtje in de Holterhoek een kruidenierswinkeltje, maar hij heeft zich in zijn nieuwe beroep nooit gelukkig gevoeld.”

Vroeger Dorpstraat, nu J.W. Hagemanstraat. Aan de linkerkant in het midden woonden de gebroeders Wennink. Collectie J. Baake.

Over de financiële situatie van berkelschippers in het algemeen, lezen we verder: “dat het te ver gaat om de berkelschippers op grond van een onderzoek in Vreden per definitie bij het armere deel van de bevolking te rekenen. Vaak was het tegendeel het geval, zoals de Eibergse gebroeders Wennink, die een huis bewoonden in het dorp (J.W. Hagemanstraat 8). Ze bezaten niet alleen drie schuiten, maar ook nog twee fabriekjes aan de Grotestraat (op de plaats van de huidige villa Prakke) en een boerderij met 25 hectare grond. Van het geschatte jaarinkomen van rond de 250 gulden moesten de Eibergse schippers jaarlijks circa 4 gulden patentgeld betalen en als er een knecht aan boord was, moest daaraan nog eens zo’n 40 gulden worden betaald.”

Ook andere berkelschippers zaten er, volgens Herman Schepers, warmpjes bij toen ze stopten met de scheepvaart en daarom kon Wormeester het gelijknamige café Wormeester bouwen aan de Grotestraat (nu Het Wapen van Eibergen). Kortom, er zijn dus berkelschippers geweest, die hun loopbaan financieel gunstig hebben beëindigd, maar dat gold vermoedelijk niet voor iedereen. En vermoedelijk ook niet voor Gerrard Wolfs, die zelfs zijn zomp niet meer kon verkopen, omdat hij de laatste was. Vandaar dat hij het hout zo veel mogelijk gebruikte voor een schuur bij zijn huis.

Het kruideniersbedrijf van de Jappe is van zeer beperkte omvang gebleven. Volgens het uittreksel uit het Kohier Hoofdelijken Omslag over Eibergen was het belastbaar inkomen van de Jappe in 1915 na aftrek van f 300,- voor noodzakelijk levensonderhoud: f 200,-. Het bedrag waarvoor hij werd aangeslagen bedroeg f 3,67 ofwel Gerrard zat in klasse 4 en dat was in 1911 niet anders

*Het huisje van Polderdieke aan de Hagensweg
Collectie Museum De Scheper*

hij verkocht, goot hij wat over zijn handen en zei dan: “Kiek ens hoo mooi!” Vervolgens veegde hij dan zijn handen af aan de broekspijpen, die dan ook stijf stonden van de olie. Herman Schepers vertelde dat het de Jappe moeite kostte om een horeca-instelling voorbij te gaan zonder iets te gebruiken. Voor het bezorgen van de koopwaar moest hij aan menig café voorbij. Als hij dan weer eens in Vreden te veel gedronken had, stopten de caféhouder en enkele cafébezoekers hem in een kist op de wagen, gaven het paard een tik op de kont en deze bracht de Jappe dan weer veilig thuis.

In één van haar brieven in maart 1922 schrijft opoe Schepers aan haar zoon Hendrik: “De Jappe heeft een knecht, ’t lijkt me niks.” (Mogelijk was Elisabeth al ziekelijk, vandaar de knecht?)

Op 4 april 1922 schrijft Jan Schepers: “..vandaag met de biggen naar de markt geweest, ze waren wel aardig duur, we krijgen 17,50 per stuk, we hebben er 5 mee gehad, het waren prachtige biggen. 2 heeft er Meijer Ontink van gekocht en de andere 3 (heeft) Maas Roeterink gekocht. Het was Needsche Meimarkt, een Grootte markt. Ze werden er ook wel minder verkocht. De Jappe heeft er 2 voor 10 gulden per stuk gekocht. De Jappe zijn knecht is Zondag ook vertrokken. Hij had hem een paar klompen gegeven toen hij kwam, maar toen hij vertrekken wou, heeft hij hem de klompen afgenomen. Waar hij nu is weet ik niet.”

Op 21 mei 1922 schrijft opoe Schepers: “Daar sloft juist de Jappe heen, die is naar Bet (Elisabeth) geweest, die is in het ziekenhuis. Ik hoor dat hij tegen vader zegt: de pijn was beter, maar nog stijf - de mensen hebben er niets geen medelijden mee”. Zij heeft het verder over een ’smeerige en ruwe boer’.

Vervolgens schrijft de oom van Herman Schepers op 25 mei 1922: Bet van de Jappe is ook slech, ze gaat vast dood, hij sloft er 3 maal daags heen. Ze licht in

geweest. De hoogte van de belastingaanslag mag ons nu als zeer gering voorkomen, maar er waren toen Holterhoekers, die nog minder betaalden, de meesten betaalden meer of zelfs véél meer.

Over het verdere leven van de Jappe is niet zo veel bekend. Embert Stokkers herinnert zich nog, dat de Jappe niet zo ’fitterig’ was. Om te laten zien hoe schoon de raapolie (traon in het dialect) was die

het ziekenhuis (van Eibergen). Nu zegt hij dat ze het aan het ruggenmark heeft. Nu dat is al erg. Ze is nog lang niet dood en nu zegt hij al dat het toch zoon hoop geld kost. De begrafenis kost wel 13 gulden. Hij zegt dan dat hij het zijne(zijn huis) verkopen en in de keet van Polderdieke gaat wonen, dat gaat best zegt hij. De keet van Polderdieke stond aan de Hagensweg 4 en wie de foto in museum De Scheper heeft gezien weet, dat het nagenoeg onmogelijk moet worden geacht, dat de Jappe hierin samen met Polderdieke kon wonen.

Bergafwaarts

Elisabeth Wolfs overleed op 30 mei 1922 op 51-jarige leeftijd in Eibergen en daarna ging het met de Jappe bergafwaarts. Mogelijk genoodzaakt door de hoge rekening van het ziekenhuis en van de begrafenisondernemer, verkocht hij op 17 mei 1923 zijn huis met schuren, bouwland, weiland, heide en uitweg ter grootte van 3 hectare, 51 are en 42 centiare aan Jan Willem te Biesebeek. Het overeengekomen bedrag van 8000 gulden werd op 1 november 1923 ten kantore van notaris Ter Braak betaald. Aan de verkoop waren verschillende voorwaarden en bepalingen verbonden. Eén daarvan was:

Het verkochte zal van stonden aan(direct) door den koper in eigen bezit en genot kunnen worden aanvaard met uitzondering van de winkel, van de slaapkamer naast de winkel, van het woonvertrek in gebruik bij Albert Punt, benevens van al het op voormeld verkochte onroerend goed staand opgaand hout. Enz. . . al welk uitgezonderde door den koper eerst kan worden aanvaard bij den dood van verkooper of wanneer verkooper het bij deze uitbehoudende niet meer persoonlijk bewoont of gebruikt. Zooveel vroeger als die bewoning of dat gebruik ophoudt, zullen de verkooper dat uitbehoudene niet mogen verhuren of anderszins aan anderen in gebruik mogen afstaan.

De Jappe had dus tot zijn dood in het huis kunnen blijven wonen, maar waarom hij dat niet deed is mij niet duidelijk geworden. Mogelijk kon hij niet meer goed voor zichzelf zorgen? Hoe dan ook, op 25 februari 1927 verhuisde hij naar Kruisstraat 55 in Zutphen. Maar ook daar voelde hij zich blijkbaar niet thuis, want op 10 februari 1928 werd Gerrard weer ingeschreven in Eibergen. Hij trok toen in bij zijn broer Christoffer in de Holterhoek op B63, tegenwoordig is dit Zwilbroekseweg 22. De samenwerking tussen beide broers was niet altijd perfect, getuige het verhaal van Embert Stokkers, dat de broers regelmatig ruzie hadden. Toen ze op een dag aan het dorsen waren, kregen ze weer eens ruzie, liepen elkaar achterna en de ene broer probeerde de andere met de dorsvlegel te raken. Was dat gelukt, dan waren er volgens zeggen “dojen evallen” Maar een poosje later zaten ze toch weer samen uit te rusten, alsof er niets aan de hand was geweest.

Op 26 juni 1929 verhuisde Gerrard weer en ging als “schoonoom” wonen bij Gezinus Wevers en Christina Deurnink op B42a, omgenummerd B84, tegen-

woordig Lutterweg 2. Volgens zeggen heeft Gerrard Wolfs nog een tijdlang bij een voorloper van de DUW, sociale werkvoorziening, gewerkt en ook zou hij nog een tijdlang in één van de armenhuizen van de kerk in Haarlo hebben gewoond, maar hiervan heb ik geen bewijs kunnen vinden.

Blijkbaar was Eibergen ook niet meer wat de Jappe ervan verwachtte, want een jaar later op 17 juli 1930 werd hij weer uit de burgerlijke stand van Eibergen uitgeschreven, nu naar Warnsveld. Mogelijk zal hij daar nog wel eens gedacht hebben: "In Eibarge bunt ze mie al wal vergetten!" Maar anno nu blijkt niets minder waar te zijn.

Gerrard Wolfs is op 11 november 1930 in Warnsveld overleden, *wiet van huus moor dichte bie de bekke, woorop e zoo lange met völle plezeer had meugen varen.*

Arnhem, januari 2009

Gerrit Kluyvers

Literatuur:

Dijkstra, Ger, e.a., *Uit Berkelbronnen*, uitgave Stichting de Berkelzomp, Borculo 1988

Heuvel, H.W., *Almanak voor den Achterhoek en het Schipbeekdal 1926*, uitgave De Zonnewijzer te Lochem.

Schutten, G.J. drs., *Varen waar geen water is*, uitgave Broekhuis, Hengelo 1981.

Bronnen:

Ap Wolfs, Veenendaal

Embert Stokkers, Holterhoek

Fam. Te Biesebeek, Holterhoek

Het Gelders Archief, Arnhem

Herman Schepers en zijn uitgebreide archief

Henk Waanders in Borculo geboren op 02-02-1924

Historisch Informatie Punt Eibergen c.q. Bert Smeenk

Henk van Dijk, Neede

Streekarchivariaat Regio Achterhoek